

FUTBOL SPORTIDA MASHG'ULOT JARAYONLARINI BOSHQARISH ASOSLARI

10.53885/edinres.2021.57.22.074

Mo'minov F.I

Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev va hukumatimiz tomonidan mamlakatda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni, jumladan futbolni rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 15 fevraldagi «Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-4956-sonli Farmoni, 2017 yil 15 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo'mitasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi PQ-2779-sonli, 2017 yil 3 iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3031-sonli va 2017 yil 9 martdagi «O'zbekiston sportchilarining 2020 yil Tokio shahrida bo'lib o'tadigan XXXII yozgi Olimpiya va XVI Paralimpiya o'yinlariga tayyorgarlik ko'rishi to'g'risida»gi PQ-2821 sonli Qarorlari va 2019 yil 4 dekabrda «O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5887-son Farmoni bu fikrlarning yorqin namunasidir.

Yuqorida qabul qilingan xujjatlar mamlakatda yuqori malakali futbolchilar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish uchun dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda yuqori malakali sportchilarni tayyorlash tizimi ikki yo'l bilan rivojlanayotganligi kuzatilmoqda. Ulardan biri – mashg'ulot va musobaqa yuklamalari hajmi va jadalligini ko'paytirish bo'lsa, ikkinchisi – mashg'ulot va musobaqa yuklamalarini tuzilishini ularning sportchi organizmiga ko'rsatadigan ta'siri, yuklamalarning turli xil tarkibiy qismlari, yuklamalar tuzilishi dinamikasining mashg'ulot bosqichlarida shug'ullanuvchilarning tayyorgarlik darajasiga ta'siri haqidagi ma'lumotlarga asoslangan holda sifatli takomillashtirishdir. Mashg'ulotlarni eng qulay vosita va uslublarini izlab topish ko'p jihatdan musobaqa boshqaruvi haqidagi bizning tasavvurlarimizni biroz bo'lsada haqiqatga yaqinlashtiradi.

So'nggi yillarda jahonning yetakchi jamoalari o'yinlarida bir tomondan o'yinchilarni shug'ullanganlik darajasini o'sganligi, boshqa tomondan ularni o'zaro ta'sir ko'rsatish uslublarini takomillashtirish bilan bog'liq ahamiyatli o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Demak o'yinning keyingi rivoji asosan o'yinchilarning jamoaviy o'zaro harakati tuzilmasini takomillashtirishga bog'liq, chunki jamoaviy o'yinni talab darajasida tashkil etish bilan alohida individumning optimal faoliyatiga erishish mumkin.

Bu holatni bugungi kunda asosan futbolchilarni individual va guruhli harakatlarini sifatli tahlil qilishga imkon yaratuvchi musobaqa faoliyatini ilmiy asoslangan tizimli tahlil etish bilangina baholash mumkin.

Musobaqa faoliyatini ayni vaqtdagi mavjud tizimlari asosan alohida futbolchilarni o'yin harakatlarini qayd qilishdan iborat, bu esa o'z navbatida ularni individual imkoniyatlari doirasidan chetga chiqishga imkon bermaydi. Albatta, o'yin natijasi individual ko'rsatkichlarga bog'liq, biroq bu bog'liqlik alohida o'yinchilarning to'g'ri, yaxshi yoki mukammal harakatlarini jamlashdaemas, balki individumlarning harakati jamoaviy o'yin tamoyillariga mos kelishidadir. Ammo bu holatda, biz jamoaviy emas, individual taktika bilan shug'ullanamiz, chunki jamoada doimo xatto alohida o'yinchilarda topilmaydigan hususiyatlar mavjuddir.

Demak, zamonaviy futbolda jamoaviy daraja faqatgina futbolchilarni o'zaro harakatini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar yordamida to'g'ri tashkil etilishi mumkin.

Yuqorida bayon etilganlardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy futbolda musobaqa faoliyati va mashg'ulot yuklamalarini sportchi organizmiga

ko'rsatadigan ta'sirini kompleks tahlil qilish tamoyillari va uslublarini ishlab chiqish ayni vaqtda dolzarb hisoblanadi.

Boshqaruv keng ma'noda sportchining oldindan rejalashtirilgan bir holatdan boshqasiga o'tishini nazarda tutadi. Bu tushunchani futbolchilarning mashg'ulot jarayonlarida boshqaruvning yakuniy maqsadi sifatida aks ettirilishi jismoniy holatni barqaror yaxshilash bilan musobaqa mashqlarida yuqori natijalarga erishish hisoblanadi. Bir holatdan boshqasiga o'tishga ta'sir ko'rsatuvchi maxsus vositalar (ustunlik bilan jismoniy mashqlar), ovqatlanish, yashash sharoiti, tashqi muhit va boshqalar bu jarayonda hal qiluvchi omillar hisoblanadi.

Sportchi holatining uch hil turi farqlanadi:

- o'zgaruvchan –uzoq vaqt davomida o'zgaradi, yildan-yilga, mashg'ulotning bir bosqichidan keyingi bosqichga;

- joriy – har kuni o'zgarib turadi va kundalik mashg'ulot yuklamalarining oqibati hisoblanadi;

- tezkor – sportchi organizmining yuklamalarga tezkor ta'sirini aks ettiradi.

Yu.V.Verxoshenskiyning fikricha, boshqaruv quyidagi murakkab irarxik tizimdan tashkil topgan:

- atletning maxsus ishchanlik qobiliyati yoki uning holati darajasiga asoslangan maxsus jismoniy tayyorgarlik kompleksi;

- bir qator tashqi o'zaro munosabatlar;

- mashg'ulot yuklamalari.

N.G. Ozolin o'z navbatida sportchilar tayyorgarligini boshqarish tuzilmasida quyidagi komponentlarni ajratib beradi:

- sportchining individual imkoniyatlari va qobiliyatlarini izlab topish;

- maqsad qo'yish va unga erishish muddatlari;

- ta'lim, tarbiya, funksional imkoniyatlarni oshirish kabi aniq va to'g'ri vazifalarni aniqlash;

- mashg'ulot vositalari va uslublarini tanlash;

- mashg'ulot va musobaqa yuklamalarini nazorat qilish va hisoblash.

Kompleksni muvaffaqiyatli amalda qo'llanilishi boshqariluvchanlik hisoblanadi.

Asosiy e'tiborni olingan dastlabki axborotlarni to'g'riliga qaratish juda muhim, chunki rejalashtirilayotgan vazifalar va ko'rsatmalar mazmuni aynan uning ishonchliligiga bog'liq.

Futbolchilarni musobaqa faoliyati va tayyorgarligining sifat va miqdoriy tomonlari haqidagi ma'lumotlar ham katta ahamiyatga ega, chunki ular model tavsiflarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib hizmat qiladi.

Bosqichma-bosqich nazorat tizimlarini ishlab chiqish futbolchilar musobaqa faoliyati va tayyorgarligi haqidagi ma'lumotlar tahliliga asoslanadi. V.N.Platonovning ta'kidlashicha, uning natijalari «...ishning asosiy yo'nalishi va oldinga qo'yilgan vazifalarga erishish yo'llarini aniqlaydi, pedagogik ta'sir vositalari va uslublariga shart qo'yadi».

Olingan ma'lumotlardan foydalanib, mashg'ulot jarayonini mikro-, mezo va makrotuzilmalari rejalashtiriladi.

Belgilangan dasturlarni amalga oshirish jarayonlarida futbolchilarning shug'ullanganlik darajasidagi xaqiqiy o'zgarishlar qanchalik rejalashtirilganligiga mos kelishini doimo taqqoslab borish, mashg'ulot bosqichidan bosqichiga tayyorgarlik ko'rsatkichlarining o'sish tempi hamda yuklamalar dinamikasini hisobga olib borish, bunda albatta doimiy tibbiy-biologik nazorat zarur.

Oliy liga jamoalari zahirasi hisoblangan yosh futbolchilarning tayyorgarlik amaliyotida mashg'ulot jarayonlarining barcha boshqarish komponentlari qo'llanilishi ayniqsa dolzarb hisoblanadi. M.A.Godik tomonidan quyidagi yosh futbolchilarni tayyorgarlik sifatini oshirish vazifalari oldinga suriladi:

- futbolni rivojlantirishning asosiy g'oyalarini aniqlash va 10-15 yil oldinga bashoratlarni amalga oshirish; bu esa o'z navbatida «futbolchiga nisbatan yaqin kelajakka»qo'yilgan talablarni belgilashga imkoniyat yaratadi;

- yosh futbolchilarning harakat imkoniyatlari, shaxs tuzilmasi va boshqa sifatlari darajasini, ayniqsa, tayyorgarlikning boshlang'ich bosqichida, ularni nazorat natijalari va kelgusi natijalari haqida bashoratlarni amalga oshirish bo'yicha toifalanishini aniqlash;

- tayyorgarlikning boshlang'ich bosqichida, testanuvchi yuklamalarni ma'lum tarzda rejalashtirilgan tuzilmalari sharoitida yosh sportchilar tanlovini tashkil etish.